

ABU RAYHON BERUNIYNING "HINDISTON" ASARIDA DINIY XILMA-
XILLIK: ZAMONAVIY DINIY MULOQOTLARGA TA'SIRI

Umarov Botir Ibodulla o'g'li

TDSHU, "Sharq falsafasi va madaniyati" yo'nalishi 2-kurs magistranti

Izzetova E.M

Falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti.

Annotatsiya: Ushbu maqola, Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvini zamonaviy diniy muloqotlar kontekstida qayta baholaydi. Tadqiqot, Beruniyning Hindistonda kuzatgan diniy an'analami va madaniyatlararo tushunishni chuqurlashtirishga qaratilgan yondashuvlarini o'rganadi. Beruniyning diniy va madaniy xilma-xillikka qanday yondashganligi, uning bu mavzudagi falsafiy va ilmiy qarashlari hamda ushbu qarashlarning zamonaviy diniy va madaniyatlararo muloqotlarga qanday ta'sir qilishi mumkinligi muhokama qilinadi. Maqola, Beruniyning g'oyalari va metodologiyalarini zamonaviy global muammolarni hal etishda qanday qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatib beradi.

Аннотация: В данной статье по-новому оценивается подход Абу Райхана Беруни к религиозному разнообразию в Индии в контексте современного религиозного диалога. В исследовании рассматриваются подходы Беруни к углублению межкультурного взаимопонимания и религиозных традиций, которые он наблюдал в Индии. В нем обсуждается подход Беруни к религиозному и культурному разнообразию, его философские и научные взгляды на эту тему, а также то, как эти взгляды могут повлиять на современный религиозный и межкультурный диалог. В статье показано, как идеи и методология Беруни могут быть применены к решению современных глобальных проблем.

Abstract: This article re-evaluates Abu Rayhan Beruni's approach to religious diversity in India in the context of contemporary religious dialogue. The study examines Beruni's approaches to deepening intercultural understanding and the religious traditions he observed in India. It discusses Beruni's approach to religious and cultural diversity, his philosophical and scientific views on this topic, and how these views may affect contemporary religious and intercultural dialogue. The article shows how Beruni's ideas and methodologies can be applied to solving contemporary global problems.

Kalit so'zlar: Abu Rayhon Beruniy, "Kitob al-Hind" asari, diniy xilma-xillik, madaniyatlararo muloqot, zamonaviy diniy muloqotlar, falsafiy yondashuv, ilmiy tahlil, globalizatsiya, ko'p madaniyatli jamiyatlar, diniy va madaniy tushunish.

Ключевые слова: Абу Райхан Беруни, «Китаб аль-Хинд», религиозное разнообразие, межкультурная коммуникация, современная религиозная коммуникация, философский подход, научный анализ, глобализация, мультикультурные общества, религиозное и культурное понимание.

Keywords: *Abu Rayhan Beruni, "Kitab al-Hind", religious diversity, intercultural communication, modern religious communication, philosophical approach, scientific analysis, globalization, multicultural societies, religious and cultural understanding.*

Abu Rayhon Beruniy, XI asming eng nufuzli Sharq olimlaridan biri sifatida tanilgan, o'zining keng qamrovli bilimlari va turli sohalaridagi hissalarini bilan mashhurdir. Uning "Hindiston" asari, ayniqsa, diniy va madaniy xilma-xillikni chuqur tushunishga intilgan tadqiqotchilar uchun bebaho manba hisoblanadi. Ushbu asar, Beruniyning Hindiston yarimorolida to'plagan boy ma'lumotlari va kuzatuvlarini o'z ichiga oladi, bu esa uning diniy va madaniy tahlillarining noyobligini ta'kidlaydi.

Zamonaviy jamiyatlar diniy xilma-xillikni qabul qilish va turli diniy guruhlar o'rtasidagi muloqotni rivojlantirishda tobora ko'proq ahamiyat berishmoqda. Beruniyning diniy va madaniy xilma-xillikka yondashuvini o'rganish, shu jumladan uning bu xilma-xillikni qanday qabul qilganligi va uni qanday ilmiy asosda tahlil qilganligi, bugungi kunda ham dolzarbdir. Uning kuzatuvlari, zamonaviy diniy muloqotlarni chuqurlashtirish va boyitish uchun muhim darslar taqdim etadi.

Maqolaning asosiy maqsadi, Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka yondashuvlarini zamonaviy diniy muloqotlar kontekstida qayta baholash va tahlil etishdir. Ushbu maqolada quyidagi asosiy savollarga javob berishga harakat qilingan: Beruniyning diniy xilma-xillikka yondashuvlari bugungi kunda qanday ahamiyatga ega? Va bu yondashuvlar zamonaviy diniy muloqotlarni qanday ta'sir qilishi mumkin?

Qadimgi Hindistonning diniy va madaniy an'analarini bilish printsiplari sifatida uslubiy plyuralizm.

Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asarida keltirilgan Hindiston yarimorolidagi diniy an'analar va madaniyatlar haqida yozish, uning o'rganish uslubini aks ettiradi. Beruniy, Hindistonga tashrif buyurgan paytda, o'sha davrning boy diniy xilma-xilligini, jumladan, hinduizm, buddizm va jaynizm kabi diniy an'analarni kuzatish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lgan⁸. Uning yozuvlari, bu diniy an'analar haqidagi chuqur tushunchalar va bilimlarni o'z ichiga oladi, bu esa Beruniyning madaniyatlarni qanchalik chuqur o'rganishga intilganligini ko'rsatadi. Beruniy ijodida plyuralistik yondashuv yaqqol namoyon bo'lgan. Plyuralizm mavzusi o'ziga xos, muammoli, uslubiy, gnoseologik, ijtimoiy-tarixiy ma'noga ega. Abu Rayhon Beruniyning plyuralistik yondashuvining umumiy uslubiy ma'nosi shundan iboratki, u turli ob'ektlarni tahlil qilganda ularning barcha xilma-xilligini, namoyon bo'lish kengligini hisobga olgan, ularning mohiyatini baholash va aniqlashga qat'iy xolislikni yondashgan. Chunonchi, u barcha ilmiy tushunchalar, oqimlar, diniy e'tiqodlarga qat'iy, xolis va xolis munosabatda bo'lishga, ularning ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlashga harakat qilgan. Bunday yondashuv Ahmedov T.N.ga o'rganilayotgan ob'ektning mohiyati, xossalari va vazifalarini yetarlicha idrok etish imkonini berdi.

⁸ Ahmedov T.N. Беруний асарларида дин муаммолари. Дисс. канд. филос. наук. - Ташкент, 1994 - Б.15.

"Rumiylıklar kechqurun uyg'onish va uyqudan keyingi ibodatlarini amalga oshirishadi. Shunday qilib, ularning har biri o'z diniy amallarini bajarish uchun kechasi uyg'onadi va bu jarayon ularning diniy hayotining muhim bir qismidir."⁹

Abu Rayhon Beruniy Rumiylıklar (o'sha davrda Rum deb atalgan Vizans yoki Sharqiy Rim imperiyasi hududidagi aholi)ning kechki va tunni o'z ichiga olgan ibodat amaliyotlarini tavsiflaydi. Beruniyning kuzatuvlari orqali u, turli madaniyatlar va dinlar orasidagi ibodat va diniy amallar bo'yicha xilma-xillikni chuqur tahlil qiladi. Beruniyning diniy an'analarni qanday qabul qilganligi va ularni ilmiy asosda qanday tahlil qilganligini ko'rsatadi, bu esa uning diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi va ularni madaniyatlararo muloqot doirasida qanday tushunganligini yoritadi. Shuningdek, Beruniyning diniy an'analarni tahlil qilishdagi ilmiy yondashuvini namoyon etadi. U diniy rituallar va ularning ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini chuqur o'rganish orqali, turli diniy guruhlarining o'ziga xos xususiyatlarini va umumiy diniy tajribalarni ilmiy va ob'ektiv tarzda tahlil qiladi. Bu yondashuv, zamonaviy diniy va madaniyatlararo muloqotlarga qo'shishi mumkin bo'lgan noyob hissa sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, chunki u turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni ko'rsatib beradi va shu orqali o'zaro tushunish va hamkorlikni yaxshilashga yordam beradi.

Beruniy, Hindistonning diniy hayotini ilmiy va ob'ektiv nuqtai nazardan yoritishga harakat qilgan. U turli diniy marosimlar, ibodat usullari va diniy bayramlarni tasvirlab, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi o'rni va ahamiyatini tushuntirishga urinadi. Masalan, Beruniy hindu ibodatlaridagi murakkab rituallar va ularning kosmologik va filosofik asoslarini tahlil qiladi. Shuningdek, u jaynizmning asketik qadriyatlarini va buddizmning ruhiy ozodlikka intilish kabi asosiy g'oyalarini ham sharhlaydi¹⁰.

Beruniyning Hindiston diniy an'analari haqidagi kuzatuvlari, uning keng qamrovi bilimdonligini va turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi bog'liqliklarni qanday qilib ta'kidlashga qodir ekanligini namoyon etadi. Ushbu tahlillar, Beruniyning diniy xilma-xillikni qanchalik chuqur tushunganligi va uni ilmiy hamda ob'ektiv tarzda qanday qabul qilganligini ko'rsatadi.

Uning Hindiston yarimorolida o'tkazgan vaqti davomida to'plagan ma'lumotlar va tajribalar, "Hindiston" asarini nafaqat tarixiy va ilmiy hujjat sifatida, balki madaniyatlararo muloqot va tushunish uchun ham qimmatli manba qilib qo'yadi. Beruniyning Hindistondagi diniy an'analarni haqidagi tasvirlari, zamonaviy o'quvchilar va tadqiqotchilar uchun diniy xilma-xillikni qanday qabul qilish va uni qanday baholash kerakligi haqida muhim darslar taqdim etadi¹¹.

Abu Rayhon Beruniy, o'zining "Hindiston" asarida diniy xilma-xillikni juda ob'ektiv va tahliliy nuqtai nazardan yoritadi. Uning ushbu asaridagi kuzatuvlar, o'z davrining ilg'or

⁹ Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 2-jild (Hindiston)/Arabchadan A.Rasulov, Y.Hakimjonov, G'.Jalilov tarjimasini. So'zboshi va izohlar A.Irisovniki. Mas'ul muharrir G'.Jalilov va A.Irisov. – T.: "Fan", 1965. – B.97.

¹⁰ Verdon Noémie. "Cartography and Cultural Identity: Conceptualisation of al-Hind by Arabic and Persian writers". In Ray, Himanshu Prabha (ed.). Negotiating Cultural Identity: Landscapes in Early Medieval South Asian History// Archaeology and Religion in South Asia. Routledge., 2015. ISBN 978-1-317-34130-7.

¹¹ Журакулов Ф.Н. Абу Райхон Беруний табиий - илмий ва ижтимоий - фалсафий меросининг ғарб олимлари томонидан тадқиқ этилиши. Дисс. канд. филос. наук. - Ташкент, 2008. – 64с.

fikrlash tarzini va turli diniy guruhlar o'rtasidagi muloqotga qo'ygan ta'kidini aks ettiradi. Beruniyning Hindistondagi diniy an'analar haqida yozish uslubi, uning bu mavzuga yondashuvining ikki asosiy jihatini ko'rsatadi: chuqur qiziqish va keng qamrovli tushuncha. Birinchidan, Beruniy diniy xilma-xillikni katta qiziqish bilan kuzatgan va bu xilma-xillikni ilmiy kuzatuvlar orqali tushuntirishga urinadi. U turli diniy an'analarni, jumladan, hinduizm, buddizm va jaynizmning asosiy o'qitishlarini va ularning ijtimoiy hayotdagi rolini tasvirlab beradi. Beruniyning tasvirlari shundan dalolat beradiki, u turli diniy qarashlarni to'liq va xolis tarzda yoritishga intilgan, ularga hech qanday oldindan belgilangan fikr yoki stereotiplar bilan yondashmagan. Ikkinchidan, Beruniyning yozuvlari diniy an'analar orasidagi o'xshashliklar va farqlarni ochib berishga qaratilgan. U diniy rituallar, ibodatlar va diniy matnlar orqali diniy guruhlar o'rtasidagi dialog va o'zaro ta'simi ko'rsatadi¹². Beruniyning diniy xilma-xillikka yondashuvining asosiy jhati shundaki, u bularning barchasini o'rganishda ilmiy metodlardan foydalanadi, bu esa uning kuzatuvlarini zamonaviy ilmiy standartlar nuqtai nazaridan ham qimmatli qiladi.

Ushbu tahliliy yondashuv, Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan chuqur hurmatini va turli diniy guruhlar o'rtasidagi muloqot va tushunishning muhimligini anglatadi. Bu yondashuv, zamonaviy jamiyatlar uchun ham diniy xilma-xillikni qabul qilish va uni ilmiy va ob'ektiv tarzda tushunishga yordam beradi. Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan bunday yondashuvi, uning asarlarining bugungi kunda ham diniy muloqot va o'zaro tushunishni qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Beruniyning diniy xilma-xillikka yondashuvining falsafiy asoslari.

Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asarida ifodalangan diniy xilma-xillikka yondashuvi uning falsafiy qarashlarining chuqur tushunchalariga asoslangan. Ushbu asarda Beruniy, turli dinlar va madaniyatlar orasidagi o'xshashliklar va farqlarni chuqur tahlil qilish orqali ularni birlashtiruvchi umumiy qadriyatlarni ajratib ko'rsatadi. Uning falsafiy yondashuvi, ayniqsa, empirik kuzatuvlarga va mantiqiy tahlillarga asoslangan bo'lib, bu uning diniy xilma-xillikka bo'lgan qabul qiluvchanligini kuchaytiradi.

Hinduizm. Beruniy Hinduizمنى Hindistonning eng keng tarqalgan dini sifatida tavsiflaydi. U hinduizmning karma va dharma kabi qarashlarini tushuntiradi:

❖ *Karma*: Har bir shaxsning amallari hayotiga ta'sir qiladi. Karma ishtiroki hinduizmda axloqiy yuklanishni anglatadi va har bir individning amallari uning keyingi taqdirini deb qaraladi.

❖ *Dharma*: Har bir kishining diniy va ijtimoiylanadilar to'plami sifatida tavsif. Dharma, personalning o'ziga, oilasiga, jamiyatga va kosmosga bo'lgan burchlarini o'z ichiga oladi.

Buddizm. Beruniy, Buddizمنى Hindistonning yana bir diniy sifatida kuzatgan va uning asosiy ta'limotlari, "To'rt ulug' haqiqat" va "Oltin yo'l" haqida yozgan:

❖ *To'rt ulug' haqiqat*: Bu haqiqatlar azobning kasallik, uning sabablari, azobdan qutulish yo'li va bu yo'l sifatida Nirvana sari olib boruvchi sakkiz qismli yo'l haqida gapiradi.

❖ *Nirvana*: Buddizmning maqsadi azobdan qutulish va Nirvanaga saqlabdir, bu esa ruhiy ozodlik va abadiy tinchlik holatidir.

¹² Ахмедов Т.Н. Беруний асарларида дин муаммолари. - Ташкент, 1994. – Б.19.

Jaynizm. Jaynizmni Beruniy yanada kamtarin va qat'iy axloqiy xizmatga ega bo'lgan darajada tasvirlangan. U Jaynizmning asosiy ta'limotlari o'z ichiga oladi:

❖ *Ahimsa*: Barcha jonli mavjudotlarga zarar bermas prinsipi. Bu, Jaynizmning eng axloqiy muammolaridan biri muhim.

❖ *Asketizm*: Jaynlar o'zlarining diniy amaliyotlarida jismoniy qoniqishlardan voz kechishni targ'ib qiladi, bu esa ruhiy poklik va ma'naviy mukammallikka yordam beradi¹³.

Beruniy diniy xilma-xillikka yondashuvini falsafiy jihatdan asoslashda, u o'z davrining eng yaxshi ilmiy an'analari bilan uyg'unlashgan holda, har bir diniy an'ananing o'ziga xosligini tan olishni ta'kidlaydi. U, turli dinlarning asosiy o'qitishlari va an'analari orasidagi mantiqiy bog'liqliklarni topishga intiladi, bu esa turli diniy guruhlar o'rtasida muloqot va tushunishning asosiy omili sifatida ko'riladi¹⁴.

Beruniyning falsafiy tahlillari shuningdek, insoniy qadriyatlarining universal aspektlarini o'rganishga qaratilgan. U, insonning tabiiy intilishlari va ehtiyojlarini har bir dinning kontekstida qanday qabul qilinishi mumkinligini o'rganadi. Masalan, adolat va ezgulik kabi tushunchalar turli dinlarda qanday ifodalanishini solishtirish orqali, Beruniy ushbu umumiy qadriyatlarining turli madaniyatlarda qanday namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Beruniyning falsafiy asoslarini yanada chuqurroq tushunish uchun uning asarlarida keltirilgan ilmiy va mantiqiy yondashuvlarni ko'rib chiqish muhimdir. U, diniy xilma-xillikni faqatgina diniy qarashlar yig'indisi sifatida emas, balki kengroq insoniy tajribaning bir qismi sifatida ko'radi. Bu yondashuv, Beruniyning diniy an'analarni qanday qabul qilish va ular orasidagi dialogni qanday rivojlantirish haqida o'ylashini shakllantiradi.

Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka yondashuvi, uning falsafiy qarashlarining chuqur tushunchalariga asoslangan. ¹⁵Ushbu asoslar, turli diniy an'analarni qabul qilish va ular orasidagi muloqotni rag'batlantirish orqali zamonaviy diniy muloqotlarga ham dars beradi.

Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asarida Hindiston xalqlarining madaniy an'analari orqali axloqiy madaniyatning chuqur va yorqin tasvirlari berilgan. Beruniy, Hindiston madaniyatlarini kuzatish orqali ularning axloqiy tushunchalari va qadriyatlarini o'rganadi, bu esa uning asarlarida keng qamrovli falsafiy tahlillarga asos bo'lib xizmat qiladi.

Beruniyning Hindistondagi diniy va madaniy hayot haqidagi kuzatuvlari, turli dinlar va madaniyatlar orqali namoyon bo'lgan axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni ochib beradi. Masalan, u hinduizmning karma doktrinasi va dharma tushunchalarini tahlil qiladi, bu esa har bir shaxsning axloqiy majburiyatlarini va ularning jamiyatdagi o'rni bilan bog'liq. Beruniy shuningdek, buddizmning azob-cheeklardan voz kechish va ruhiy ozodlikka intilish kabi asosiy axloqiy qoidalarini ham o'rganadi¹⁶.

¹³ Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 2-jild (Hindiston) / Arabchadan A.Rasulov, Y.Hakimjonov, G'.Jalilov tarjimasini. So'zboshi va izohlar A.Irisovniki. Mas'ul muharrir G'.Jalilov va A.Irisov. – T.: "Fan", 1965. – B.56.

¹⁴ Носирходжаева Г.А. Проблемы историко-философской мысли в трудах Беруни. Дисс. канд. филос. наук. - Ташкент, 1999. – С. 154.

¹⁵ Hadi, M. A. Biruni's contribution to the comparative study of religion. VFAST Transactions on Islamic Research, 6(1), 2015. - P.9.

¹⁶ Ахмедов Т.Н. Беруний асарларида дин муаммолари. Дисс. канд. филос. наук. - Тошкент, 1994. - Б.122.

Beruniyning falsafiy yondashuvi, turli madaniy an'analarni qanday qabul qilish va ularni umumiy insoniy qadriyatlarga qanday bog'lash mumkinligini ko'rsatadi. U, Hindiston madaniyatlarining axloqiy tushunchalarini o'rganishda, ularning o'ziga xosligini saqlagan holda, ularni kengroq insoniy qadriyatlar doirasida qayta baholashga urinadi. Bu tahlil, Beruniyning axloqiy relativizmga bo'lgan yondashuvini ko'rsatib, u turli madaniyatlardagi axloqiy qarashlarni har xil tarzda baholash kerakligini ta'kidlaydi. Beruniyning Hindiston xalqlarining madaniy an'analari kontekstidagi axloqiy tushunchalarini tahlil qilishdagi uslubi, uning keng qamrovli falsafiy qarashlarini namoyon etadi¹⁷. U, axloqiy qadriyatlarning turli madaniyatlardagi namoyon bo'lish tarzini o'rganish orqali, ularning o'zaro bog'liqligini va insoniy tajribaning umumiy elementlarini ko'rsatadi.

Umumiy qilib aytganda, Beruniyning Hindiston xalqlarining madaniy an'analari kontekstidagi axloqiy madaniyatning falsafiy tahlili, uning asarlarining zamonaviy ilmiy va falsafiy diskurslarda qanday qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatib beradi. Bu tahlil, Beruniyning diniy va madaniy xilma-xillikni qabul qilishdagi chuqur tushunchalarini va bu xilma-xillikni zamonaviy diniy muloqot va madaniyatlararo tushunish kontekstida qanday baholash mumkinligini ta'kidlaydi.

ZAMONAVIY DINIY MULOQOTLARGA TA'SIRI

Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy va madaniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi, uning zamonaviy diniy muloqotlarga qo'sha oladigan noyob hissasini taqdim etadi. Beruniyning falsafiy va ilmiy yondashuvi, turli diniy va madaniy guruhlar o'rtasidagi tushunish va hamkorlikni rivojlantirishda qanday yordam berishi mumkinligini ko'rsatib beradi.

Empirik yondashuv va ob'ektivlik: Beruniyning Hindiston yarimorolida kuzatgan va tahlil qilgan diniy an'analarga bo'lgan empirik yondashuvi, zamonaviy diniy muloqotlarda muhim ahamiyatga ega. Uning metodologiyasi, turli diniy guruhlar o'rtasida muloqot qurishda ob'ektiv va mantiqiy asos yaratishga yordam beradi. Bu uslub, zamonaviy diniy muloqotlarda ham qo'llanilishi mumkin, chunki u diniy farqlarni tan olish bilan birga, umumiy insoniy qadriyatlarni ham ta'kidlaydi.

Madaniyatlararo tushunishni chuqurlashtirish: Beruniyning diniy va madaniy xilma-xillikka bo'lgan chuqur qiziqishi va tushunishi, zamonaviy jamiyatlarda madaniyatlararo muloqot va tushunishni chuqurlashtirish uchun qimmatli darslar taqdim etadi. Uning Hindiston diniy an'analari haqidagi tahlillari, turli madaniyatlarni qanday qabul qilish va ularga hurmat bilan yondashish kerakligini ko'rsatadi, bu esa zamonaviy global jamiyatda juda muhimdir.

Diniy xilma-xillikka hurmat: Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan ochiq fikrdiligi va bu xilma-xillikni qabul qilishdagi ilmiy yondashuvi, zamonaviy diniy muloqotlarda diniy farqlarga hurmat ruhini targ'ib qilishda yordam beradi. Bugungi kunda Hindiston, dunyoning eng ko'p madaniyat va dinlarni o'z ichiga olgan mamlakatlaridan biri sifatida, turli dinlarning katta xilma-xilligini namoyish etadi. Beruniyning o'rta asrlardagi kuzatuvlari Hindistonning diniy hayotini chuqur tahlil qilish asosini yaratgan bo'lsa,

¹⁷ Носирходжаева Г.А. Проблемы историко-философской мысли в трудах Беруни. Дисс. канд. филос. наук. - Ташкент, 1999. – С.112.

bugungi kunda ham bu xilma-xillik davom etmoqda va hatto yanada kengaymoqda. Zamonaviy Hindistonning diniy tarkibi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Hinduizm: aholining taxminan 79.8% ni tashkil etib, Hinduizm Hindistonning eng keng tarqalgan dini hisoblanadi. Hinduizmining ko'plab yo'nalishlari va sampradaylari mavjud, ular orasida Vaishnavizm, Shaivism va Shaktizm kabi asosiy oqimlar bor.

Islom: islom mamlakatdagi ikkinchi yirik din bo'lib, aholining taxminan 14.2% ini egallaydi. Ushbu dinning asosiy mazhablari Sunniy va Shiya hisoblanadi va Hindistonning turli hududlarida, ayniqsa Shimoliy Hindistonda keng tarqalgan.

Xristianlik: xristian aholisi Hindistonning umumiy aholisining taxminan 2.3% ini tashkil etadi va asosan Janubiy Hindiston va Shimoliy-sharqiy hududlarda joylashgan.

Sikhizm: sikh diniga e'tiqod qiluvchilar asosan Panjob shtatida joylashgan bo'lib, mamlakat aholisining taxminan 1.7% ini tashkil etadi.

Buddizm va jaynizm: Bu ikki din, har biri mos ravishda aholining taxminan 0.7% va 0.4% ini egallaydi, va ularning tarqalishi asosan mahalliy hududlarda markazlashgan¹⁸.

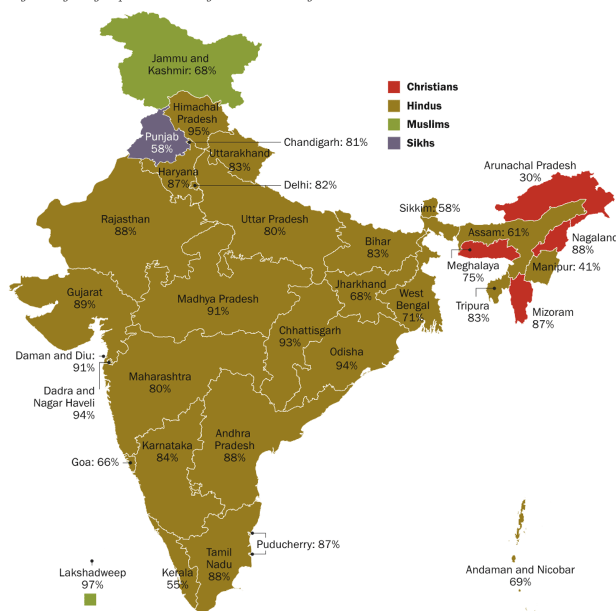
Boshqa dinlar: zardushtiylik, yahudiylilik va boshqa dinlar kabi kichik diniy guruhlar ham Hindistonda mavjud bo'lib, ular mamlakatning diniy xilma-xilligini yanada boyitadi.

Hindistonning diniy tarkibi, Beruniyning asarlarida keltirilgan tahlillar bilan bir qatorda, zamonaviy diniy muloqotlarga chuqur va yorqin hissa qo'sha oladigan noyob tajribalarni taklif etadi. Globalizatsiya va ko'p madaniyatli jamiyatlar kontekstida, Beruniyning ilmiy va falsafiy yondashuvlari, turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi o'zaro tushunish va hamkorlikni rivojlantirishda qanday yordam berishi mumkinligini namoyish etadi.

Zamonaviy muammolarni hal etishdagi ahamiyati: Beruniyning diniy analarni tahlil qilishdagi metodologiyasi va falsafiy yondashuvlari, zamonaviy jamiyatdagi diniy va madaniy mojarolarni hal etishda yangi yondashuvlarni taklif qilishi mumkin. Uning g'oyalari, diniy muloqotlarni qanday qilib yanada samarali va konstruktiv qilish mumkinligini ko'rsatib beradi.

Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvlari, zamonaviy diniy muloqotlarga chuqur va yorqin hissa qo'sha oladi. Uning empirik va

Hindus are the largest group in most Indian states
Largest religious group and its share by state and territory

Note: Telangana (not shown) has since been created from part of Andhra Pradesh. Jammu and Kashmir has been divided into two territories, and Daman and Diu has merged with Dadra and Nagar Haveli.
Source: Census of India, 2011.
"Religious Composition of India"

PEW RESEARCH CENTER

¹⁸ "Key findings about the religious composition of India" By Stephanie Kramer(<https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/09/21/key-findings-about-the-religious-composition-of-india>)

falsafiy yondashuvlari, turli diniy va madaniy guruhlar o'rtasidagi tushunish va hamkorlikni rivojlantirishda qanday yordam berishi mumkinligini namoyish etadi.

Globalizatsiya va ko'p madaniyatli jamiyatlar kontekstida beruniyning yondashuvining ahamiyati. Globalizatsiya davrida, dunyo bo'ylab madaniyatlararo muloqot va tushunishning ahamiyati ortib bormoqda. Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy va madaniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi, aynan shu kontekstlarda dolzarb ahamiyat kasb etadi¹⁹. Beruniy, o'zining ilmiy va falsafiy yondashuvlari orqali turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi umumiylik va farqlarni tushunishga yordam beradi, bu esa ko'p madaniyatli jamiyatlar uchun juda muhimdir.

Madaniyatlararo muloqotni rag'batlantirish: Beruniyning Hindiston yarimorolida kuzatgan va tahlil qilgan diniy an'analari, turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushunishda yordam beradi. Uning empirik va ob'ektiv yondashuvi, turli diniy va madaniy guruhlar o'rtasida muloqot va hamkorlik qurishda asosiy qadam bo'la oladi. Bu yondashuv, globalizatsiya asrida madaniyatlararo muloqotni qanday qilib yanada samarali va ma'noli qilish mumkinligini ko'rsatadi.

Diniy va madaniy xilma-xillikni qabul qilish: Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan chuqur qiziqishi va hurmati, zamonaviy ko'p madaniyatli jamiyatlar uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin. Uning yondashuvi, turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi o'zaro hurmat va tushunishni qanday qurish kerakligini ko'rsatadi. Bu, jamiyatdagi turli diniy va etnik guruhlar o'rtasidagi o'zaro tushunish va hamkorlikni yaxshilashga yordam beradi²⁰.

Zamonaviy muammolarga yechimlar taklifi: Beruniyning Hindiston haqidagi kuzatuvlari va tahlillari, zamonaviy global muammolar, masalan, diniy va etnik nizolar, madaniyatlararo ziddiyatlar va integratsiya masalalariga yechimlar taklif qiladi. Uning turli diniy va madaniy guruhlar o'rtasidagi muloqot va o'zaro tushunishni qanday qurish kerakligi haqidagi g'oyalari, zamonaviy jamiyatlar uchun juda qimmatli bo'lishi mumkin.

Beruniyning "Hindiston" asaridagi yondashuvlari, globalizatsiya va ko'p madaniyatli jamiyatlar kontekstida diniy va madaniy xilma-xillikni qabul qilish va uni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Uning falsafiy va ilmiy yondashuvlari, bugungi kunda ham turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni qanday qilib yaxshilash mumkinligini ko'rsatib beradi.

BERUNIYNING DINIY XILMA-XILLIKKA BO'LGAN YONDASHUVINING BUGUNGI KUNDA QANDAY QO'LLANILISHI

Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi, uning zamonaviy dunyoda qanday qo'llanilishi mumkinligini tushunish uchun juda qimmatli manbadir²¹. Beruniyning bu yondashuvi, globalizatsiya va ko'p madaniyatli jamiyatlar uchun diniy muloqot va hamkorlikni qurishda foydali bo'lishi mumkin. Ushbu yondashuvning bugungi kunda qo'llanilishi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

¹⁹ Машарипова Г.К. Беруни об измерении размера Земли// Современные гуманитарные исследования, 2011, № 4. - С. 33.

²⁰ Hadi, M. A. (2015). Biruni's contribution to the comparative study of religion. VFAST Transactions on Islamic Research, 6(1), 12.

²¹ Дьяконов М. Рецензия на книгу: Райнов Т. Великие учёные Узбекистана (IX–XI вв.). - Т.: УзФАН, 1943// Вопросы истории, 1946, № 2–3. - С. 144.

Ta'lim va o'qitish: Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan ob'ektiv va chuqur yondashuvi, ta'lim muassasalarida diniy va madaniy tushunishni oshirish uchun darsliklar va o'quv materiallarida kengroq qo'llanilishi mumkin. O'qituvchilar va ta'lim beruvchilar, Beruniyning yondashuvlarini turli dinlarni o'rganishda qo'llab, talabalarga turli madaniyatlar va dinlar haqida chuqurroq tushuncha berishi mumkin.

Madaniyatlararo dialog: Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi, madaniyatlararo dialogni ilgari surishda muhim rol o'ynashi mumkin. Uning uslublari, turli diniy va etnik guruhlar o'rtasida o'zaro hurmat va tushunishni rivojlantirishda foydalanilishi mumkin, bu esa jamiyatdagi integratsiyani va hamjihatlikni mustahkamlashga yordam beradi.

Siyosiy muloqotlar: Beruniyning turli dinlar va madaniyatlarni qabul qilishdagi ochiqligi, siyosiy va ijtimoiy muloqotlarda diniy va etnik ozchiliklarning huquqlarini himoya qilishda qo'llanilishi mumkin²². Uning yondashuvlari, turli guruhlar o'rtasidagi tenglik va adolat tushunchalarini mustahkamlashda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Global muammolarni hal etish: Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi, global muammolarni, jumladan, diniy ziddiyatlar va madaniyatlararo to'qnashuvlarni hal etishda yangi yechimlar taklif etishi mumkin. Uning falsafiy va ilmiy yondashuvlari, turli tomonlar o'rtasida samarali muzokaralar va kelishuvlarga erishishda foydali bo'lishi mumkin.

Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvining bugungi kunda qo'llanilishi, jamiyatda kengroq madaniy va diniy tushunishni rivojlantirishga, shuningdek, turli diniy va etnik guruhlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni chuqurlashtirishga yordam beradi. Uning yondashuvlari, zamonaviy dunyoda ko'p qirrali va integratsiyalashgan jamiyat qurishda muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Ushbu maqola, Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvini zamonaviy diniy muloqotlar kontekstida qayta baholash va tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida Beruniyning diniy va madaniy xilma-xillikka qanday yondashganligi, uning bu mavzudagi falsafiy va ilmiy qarashlari hamda ushbu qarashlarning zamonaviy diniy va madaniyatlararo muloqotlarga qanday ta'sir qilishi mumkinligi o'rganildi.

Beruniyning Hindiston yarimorolida olib borgan kuzatuvlari va tahlillari, uning empirik va falsafiy yondashuvlarini namoyish etadi. U turli diniy an'analarni ob'ektiv va chuqur o'rganishga intilgan, bu esa uning yozuvlarini zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun qimmatli manba qiladi. Beruniyning diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvi, zamonaviy ko'p madaniyatli va globalizatsiyalashgan jamiyatda madaniyatlararo tushunish va muloqotni yaxshilashda qo'llanilishi mumkin. Uning uslublari, turli madaniyatlar va dinlar o'rtasida o'zaro hurmat va tushunishni qurishda asosiy qadam bo'la oladi.

²² Машарипова Г.К. Беруни об измерении размера Земли// Современные гуманитарные исследования, 2011, № 4. - С. 29 - 31.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati, Beruniyning asarlarini zamonaviy ilmiy va falsafiy kontekstda qayta baholashga imkon beradi, bu esa turli dinlar va madaniyatlar haqidagi tushunchalarimizni boyitadi. Amaliy ahamiyati esa, ushbu yondashuvlarni zamonaviy jamiyatdagi diniy va madaniyatlararo muloqotlarga qo'llash imkoniyatini yaratadi. Natijada, Beruniyning g'oyalari nafaqat tarixiy va ilmiy qadriyatga ega, balki zamonaviy global muammolarni hal etishda ham dolzarbdir.

Xulosa qilib aytganda, Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asaridagi diniy xilma-xillikka bo'lgan yondashuvlari, zamonaviy diniy muloqotlar va madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishda muhim hissa qo'sha oladi. Bu tadqiqot, uning asarlarining zamonaviy dunyoda qanday qo'llanilishi mumkinligini yoritib, turli madaniyatlar va dinlar o'rtasidagi muloqotni boyitishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ASARLAR RO'YXATI:

1. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 2-jild (Hindiston). Arabchadan A.Rasulov, Y.Hakimjonov, G'.Jalilov tarjimasini. So'zboshi va izohlar A.Irisovniki. Mas'ul muharrir G'.Jalilov va A.Irisov. - T.: "Fan", 1965. - 158b.

2.Ахмедов Т.Н. Беруний асарларида дин муаммолари. Дисс. канд. филос. наук. - Тошкент, 1994.- 122б.

3. Жўракулов Ф.Н. Абу Райхон Беруний табиий - илмий ва ижтимоий - фалсафий меросининг ғарб олимлари томонидан тадқиқ этилиши. Дисс. канд. филос. наук. - Ташкент, 2008. - 64с

4. Машарипова Г.К. Беруни об измерении размера Земли// Современные гуманитарные исследования, 2011, № 4. - С. 29 - 31.

5. Verdon Noémie. "Cartography and Cultural Identity: Conceptualisation of al-Hind by Arabic and Persian writers". In Ray, Himanshu Prabha (ed.). Negotiating Cultural Identity: Landscapes in Early Medieval South Asian History// Archaeology and Religion in South Asia. Routledge., 2015. ISBN 978-1-317-34130-7.

6. Дьяконов М. Рецензия на книгу: Райнов Т. Великие учёные Узбекистана (IX–XI вв.). Т.: УзФАН, 1943// Вопросы истории. 1946. № 2–3. - С. 144 - 145.

7. Hadi M. A. Biruni's contribution to the comparative study of religion. VFAST Transactions on Islamic Research. (2015). № 6(1). - P-12.

8. Beckwith, Christopher I. Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present. Princeton University Press, 2009. - P. 102

9. Nasr, Seyyed Hossein. Science and Civilization in Islam. Harvard University Press, 1968. - P. 26.

10. Arberry, A.J. Religion in the Middle East: Three Religions in Concord and Conflict. Cambridge University Press, 1969. - P. 39-40

11. Hodgson, Marshall G.S. The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization. University of Chicago Press, 1974. - P. 19

12. Носирходжаева Г.А. Проблемы историко-философской мысли в трудах Беруни. Дисс. канд. филос. наук. - Ташкент, 1999. - С.112.